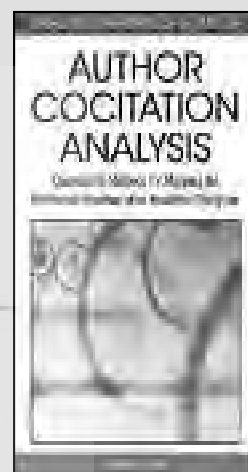

تحلیل هم‌استنادی مؤلفان روش‌های کمی برای نگاشت ساختار فکری یک رشته دانشگاهی

■ مهسا نیکزاد^۱

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

■ Sean Eom, Author cocitation Analysis: Quantitative Methods for Mapping the Intellectual Structure of an Academic Discipline, Hershey: Information Science Reference, 200 xx, 347 p. ISBN: 978-1-59904-738-6.

کتاب‌سنجی و هم‌استنادی مؤلفان

یکی از انواع تحلیل‌های کتاب‌سنجی هم‌استنادی است که بر دو نوع است: هم‌استنادی مدارک و هم‌استنادی مؤلفان. در هم‌استنادی مدارک دو مدرک در فهرست منابع مجموعه‌ای از مدارک مورد استناد قرار می‌گیرند و در اکثر موارد نشانه ارتباط موضوعی بین آن دو است. در برخی متون مرتبط، اصطلاح «اشتراک در متن» نیز بکار می‌رود. در هم‌استنادی مؤلفان (که موضوع بحث کتاب حاضر است) دو مؤلف در مجموعه‌ای از مدارک به‌طور مرتب مورد استناد قرار می‌گیرند و از این طریق ارتباط موضوعی بین دو مؤلف استنتاج می‌شود. به عبارت ساده‌تر تحلیل هم‌استنادی شیوه درک تشابه، پیوند مفهومی یا موضوعی و یا رابطه شناختی میان دو مورد استناد شده - خواه نویسنده و خواه مدرک - است.

هم‌استنادی مؤلفان از طریق شمارش فراوانی آثاری از نویسندگان به‌دست می‌آید که در فهرست منابع و مأخذ یک اثر مورد استناد قرار گرفته‌اند. شمارش استنادها اغلب برای تعیین تأثیرگذارترین نویسندگان بکار می‌رود. این کتاب به تفصیل شیوه‌های تحلیل هم‌استنادی مؤلفان را معرفی می‌کند.

**یکی از انواع تحلیل‌های
کتاب‌سنجی هم‌استنادی
است که بر دو نوع است:
هم‌استنادی مدارک و
هم‌استنادی مؤلفان**

نویسنده و روشنفکر برجسته قرن

ایوم نویسنده کتاب تحلیل هم‌استنادی مؤلفان، استاد کالج هریسون^۲ و دانشگاه میسوری^۳ در سال‌های ۱۹۹۶ - ۱۹۹۴ و ۲۰۰۰ - ۱۹۹۸ در رشته سیستم‌های اطلاعات مدیریت^۴ بوده است. وی در اولین چاپ کتاب روشنفکران برجسته قرن ۲۱ یکی از برجسته‌ترین روشنفکران در حوزه علمی خود شناخته شد و نیز در پنجاه و نهمین ویرایش دایرة المعارف Who's Who چاپ آمریکا، جزء ۱۰۰ مری برتر سال ۲۰۰۵ معرفی شده است. ایوم درجه دکتری خود را در علم مدیریت در سال ۱۹۸۵ دریافت کرد. وی درجه فوق لیسانس در حوزه مدیریت بین‌الملل را از دانشگاه کلمبیا، درجه MBA در مدیریت بین‌الملل را از دانشگاه سئول و درجه لیسانس خود را از دانشگاه کره دریافت کرد. حوزه پژوهشی وی شامل مباحث مدیریتی مانند سیستم‌های خبره، مدیریت سیستم‌های اطلاعات جهانی و سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری است. او نویسنده شش کتاب و بیش از پنجاه مقاله معتبر و شصت مقاله در دایرة‌المعارف، فصول کتاب و کنفرانس‌های مختلف است.

ساختار و محتوای کتاب

کتاب دارای پنج بخش اصلی است که هر یک شامل چند زیربخش یا فصل است. بخش اول که شامل یک فصل است به شالوده و اساس هم‌استنادی مؤلفان و بحث‌هایی از این قبیل می‌پردازد. این بخش ضمن معرفی کتاب‌سنجی، هم‌استنادی مؤلفان را یکی از زیر مجموعه‌های کتاب‌سنجی می‌داند.

هم‌استنادی مؤلفان از
طریق شمارش فراوانی
آثاری از نویسندگان
به‌دست می‌آید که در
فهرست منابع و مأخذ
یک اثر مورد استناد
قرار گرفته‌اند. شمارش
استنادها اغلب برای
تعیین تأثیرگذارترین
نویسندگان به کار می‌رود

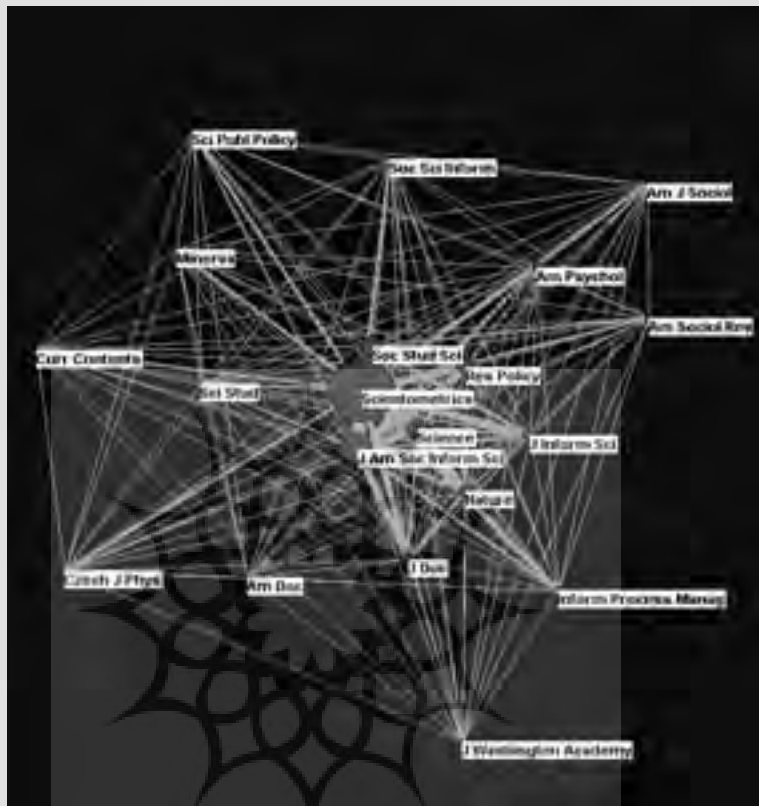

نویسنده در این بخش به‌طور خلاصه به مفاهیم و حوزه‌های مرتبط با بحث کتاب‌سنجی می‌پردازد. این حوزه‌ها شامل تحلیل‌های استنادی، هم‌استنادی و مطالعات کتابخانه‌ای است. به‌زعم مؤلف مطالعات حوزه کتاب‌سنجی قوانینی چون لوتکا، زیف و برادفورد بوجود آورده است. در این بخش محققان حوزه هم‌استنادی با مفاهیمی چون چگونگی استناد یک اثر منتشر شده در دوره‌ای خاص آشنا می‌شوند که این امر با استفاده از روش‌های مختلف از جمله تحلیل هم‌استنادی مدارک، تحلیل هم‌استنادی مؤلفان و انواع تحلیل‌های دیگر صورت می‌گیرد. در پایان مؤلف به اختصار مباحثی مانند مفروضات، اهداف، مزایا و محدودیت‌های هم‌استنادی را مطرح می‌کند.

بخش دوم کتاب سه فصل دارد. فصل اول به معرفی اجمالی پایگاه‌هایی می‌پردازد که امکان بازیابی داده‌های مورد استفاده در تحلیل‌های هم‌استنادی را به‌صورت برخط میسر می‌سازد؛ مانند Web of Science با قابلیت دسترسی به چند هزار مجله با ضریب تأثیر بالا. در این پایگاه کاربر به اطلاعات کامل کتاب‌شناسی مقالات و آثار مورد استناد دست یافته و از طریق پیوندها و اطلاعات ارائه شده، به متن کامل مقالات هدایت می‌شود. مؤلف در این فصل سه نوع امکان جست‌وجو در این پایگاه را بررسی می‌کند: جست‌وجوی عمومی، جست‌وجوی منابع استناد شده و جست‌وجوی پیشرفته. در فصل بعدی این بخش، نویسنده به برخی محدودیت‌های این پایگاه در استفاده از نام نویسندگان می‌پردازد، برای مثال در نمایه استنادی علوم اجتماعی فقط به نام خانوادگی نویسندگان اشاره شده و نام کوچک آنها به اختصار ذکر شده. نویسنده به این مطلب اشاره می‌کند که در اکثر مطالعات هم‌استنادی مؤلفان، تنها مؤلف اول مورد استناد قرار می‌گیرد. به گفته وی تحلیل‌هایی که در آن بجای فقط نویسنده اول، تمامی نویسندگان مورد تحلیل قرار می‌گیرند بهترند. در فصل سوم مقادیر متقاطع^۵ در تحلیل‌های هم‌استنادی مطرح می‌شود. منظور از مقادیر متقاطع تعداد بسامد هم‌استنادی میان مؤلف و خود وی

در یک ماتریس هم‌استنادی بدون در نظر گرفتن خود استنادی‌ها است. بازبایی مقادیر دقیق متقاطع در شبکه هم‌استنادی نیازمند صرف وقت و کار دستی زیادی است و پژوهشگران روش‌های متعددی را برای آن ابداع کرده‌اند که در این فصل به بحث گذاشته می‌شوند.

بخش سوم شامل فصل‌های پنج و شش است، در این دو فصل مؤلف دو رهیافت ارائه می‌دهد که بجای فایل‌های نمایه استنادی پایگاه آی.اس.آی. و دیالوگ مورد استفاده قرار می‌گیرند. لازم به ذکر است که اکثر تحلیل‌های هم‌استنادی با استفاده از فایل‌های بازبایی شده از پایگاه‌های آی.اس.آی. یا دیالوگ انجام می‌شوند، در حالی که داده‌های این دو پایگاه محدودیت‌هایی برای مطالعات هم‌استنادی دارد؛ از جمله مشکلات مربوط به مقالات دارای

چند نویسنده یا شباهت املائی اسامی مؤلفان. در فصل پنجم این کتاب (فصل اول بخش سوم) اولین رهیافت معرفی می‌شود که مبتنی بر سیستم مدیریت پایگاه داده‌ها است و محدودیت‌های استفاده از نمایه استنادی و پایگاه دیالوگ را ندارد. مؤلف در پایان این فصل اذعان داشته که چگونه این رهیافت، محدودیت‌های پایگاه نمایه استنادی و پایگاه دیالوگ را رفع می‌کند. در فصل بعد رهیافت دوم با استفاده از برنامه اکسل معرفی می‌شود. این رهیافت را اولین بار «مک اینتایر» در پایان نامه فوق لیسانس خود در دانشگاه کلمبیا در سال ۲۰۰۷ مطرح کرد.

بخش چهارم با روش‌های تحلیل هم‌استنادی مؤلفان سروکار دارد و پنج فصل دارد. فصل اول به بررسی مراحل مهم در تحلیل‌های هم‌استنادی می‌پردازد. به گفته مؤلف تحلیل هم‌استنادی مؤلفان از شش مرحله اصلی تشکیل شده است که نخستین مرحله، انتخاب مجموعه نویسندگان، جمع‌آوری و تحلیل آماری فراوانی هم‌استنادی‌های گردآوری شده و ارزیابی و تفسیر داده‌های آماری است. چهار فصل دیگر این بخش بر فرآیندهای آماری مربوط به تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SAS و SPSS تمرکز دارد. در این فصول خواننده چگونگی استفاده از این نرم‌افزارهای آماری را در تحلیل هم‌استنادی میان مؤلفان یاد می‌گیرد. مؤلف از نسخه ۱۵ نرم‌افزار SPSS برای آموزش مخاطبان کتاب استفاده کرده است. فنون آماری مورد بحث در این فصول شامل مباحثی مثل خوشه‌بندی، تحلیل عاملی و مقیاس‌بندی چندبعدی است.

مؤلف در بخش پنجم (بخش پایانی) با ارائه مطالعه‌ای با استفاده از داده‌های مربوط به حوزه سیستم‌های اطلاعات مدیریت به تشریح برخی مفاهیم تحلیل هم‌استنادی می‌پردازد. علت ارائه این مطالعه موردی این است که حجم داده‌های مورد استفاده زیاد بوده و مفاهیم مطرح شده در این فصل با مجموعه‌های کوچک داده‌ها که در فصل‌های پیشین کتاب مورد استفاده قرار گرفته‌اند به خوبی تشریح

تحلیل‌های هم‌استنادی مؤلفان یکی از روش‌های تجزیه و تحلیل استنادی است که برای محققان ایرانی هنوز ابزاری ناشناخته در تحقیق است

نمی‌شود. این بخش دو فصل دارد که در اولی به استنتاج ساختار فکری حوزه «سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری» در سال‌های ۱۹۸۹ - ۱۹۶۹ به‌عنوان یک مطالعه موردی می‌پردازد. در فصل دوم مؤلف به ارائه مطالبی درباره موضوعات اصلی و منابع مطرح در سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری طی دو دهه (۱۹۹۰ - ۱۹۶۹) می‌پردازد و در انتها به روندها و پیشرفت‌هایی اشاره می‌کند که در دهه ۱۹۹۰ در عرصه تحقیقاتی حوزه سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری صورت گرفته است.

منبعی سودمند برای متخصصان یا کتابی راهنما برای مبتدیان؟

تحلیل‌های هم‌استنادی مؤلفان یکی از روش‌های تجزیه و تحلیل استنادی است که برای محققان ایرانی هنوز ابزاری ناشناخته در تحقیق است.

به گفته مؤلف مخاطبان این کتاب دانشجویان تحصیلات تکمیلی تازه‌کار و محققانی هستند که می‌خواهند با اصول اولیه تحلیل هم‌استنادی مؤلفان و پیشرفت‌های اخیر در تحلیل هم‌استنادی مؤلفان آشنا شوند. محتوای کتاب نیز مؤید این نکته است. جنبه آموزشی کتاب بسیار پررنگ است و برای آموزش پژوهش در این حوزه مناسب است. یکی از اهداف اصلی نویسنده از نگارش کتاب، ضمن آموزش نحوه انجام تحلیل‌های هم‌استنادی، معرفی یک شیوه جدید برای انجام این نوع تحلیل‌هاست که متکی بر استفاده از پایگاه‌های تجاری نظیر آی.اس.آی و دیالوگ نیست.

مؤلف برای محاسبه داده‌ها از نرم‌افزارهای آماری استفاده کرده است. در طول فصول کتاب، استفاده از این نرم‌افزارها به‌منظور تحلیل‌های هم‌استنادی مؤلفان آموزش داده شده است و کاربرد هر یک از داده‌ها با مثال بیان شده است.

یکی دیگر از بزرگ‌ترین مزایای کتاب فهرست جامع منابع و مآخذ انتهای هر بخش است. همچنین کتاب دارای نمایه‌ای بسیار جامع از اطلاعات و محتوای درون کتاب است. پیشگفتار نیز به‌خوبی ضمن مشخص کردن مخاطب، و هدف و ویژگی‌های خاص کتاب، ساختار کتاب را به اختصار برای خواننده تشریح می‌کند. فصول کتاب از ساختاری یکدست برخوردارند و در ابتدای هر فصل چکیده‌ای از آن ارائه شده است.

در مجموع کتاب برای کسانی که قصد شروع پژوهش در حوزه تحلیل هم‌استنادی را دارند یا کسانی که با این حوزه آشنا هستند اما می‌خواهند دست به اکتشاف و یادگیری بیشتری بزنند بسیار سودمند است. در عین حال ذکر این نکته لازم است که خواننده باید از دانشی مقدماتی در برخی حوزه‌ها برخوردار باشد تا از کتاب بهره کافی ببرد. زبان انگلیسی کتاب نیز چندان ساده نیست و این مسئله خواندن کتاب را برای کسانی که انگلیسی، زبان دوم آنهاست قدری دشوار می‌کند. در کل جای خالی چنین کتابی که به‌صورت تخصصی و مفصل و با شیوه‌ای آموزشی به یکی از حوزه‌های پرکاربرد و پیچیده تحلیل استنادی بپردازد در متون انگلیسی خالی بود. در زبان فارسی حتی در حد آشنایی نیز بسیار اندک به این حوزه پژوهشی پرداخته شده است و موضوع کمتر تحقیقی در میان آثار کتاب‌سنجی و علم‌سنجی ایرانی تحلیل هم‌استنادی است. لذا مطالعه این کتاب برای ایرانیان علاقه‌مند بسیار آموزنده و الهام‌بخش است به‌ویژه اگر به زبان فارسی در دسترس علاقه‌مندان قرار گیرد.

پی‌نوشت‌ها

1. nikzad.mahsa@gmail.com
2. Harrison College
3. Missouri
4. Management Information Systems (MIS)
5. diagonal values
6. McIntire

در مجموع کتاب برای

کسانی که قصد شروع

پژوهش در حوزه

تحلیل هم‌استنادی را

دارند یا کسانی که با

این حوزه آشنا هستند

اما می‌خواهند دست

به اکتشاف و یادگیری

بیشتری بزنند بسیار

سودمند است